

Abduazim MUTALOV*professor of the Institute**International School of Finance**Technology and Science, e-mail:**mutalovabduazim@yandex.com.**ORCID: 0009-0005-0654-1048***O'ZBEKISTONDA TADBIRKORLIKNI RIVOJLANTIRISH MUAMMOLARI****Annotatsiya**

Ushbu maqolada O'zbekistonning siyosiy mustaqillikka erishishi natijasida mamlakatimiz iqtisodiyotining bozor munosabatlariga o'tishi orqali ilgari bo'lmagan tadbirkorlikning paydo bo'lishi, uning afzalliklari, rivojlanish bosqichlari to'g'risida ma'lumotlar berilgan. Alohida e'tibor kichik biznes va yakka tadbirkorlikni rivojlantirishning hozirgi paytda paydo bo'lgan muammolari va ularni yechishga qaratilgan ilmiy takliflar tavsiya etilgan.

Kalit so'zlar: Tadbirkorlik, biznes, kriteriy, byudjet, soliqlar, yalpi ichki maxsulot, bozor iqtisodiyoti, aylanma (oborot).

ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В УЗБЕКИСТАНЕ**Аннотация**

В статье рассматриваются вопросы возникновения и становления предпринимательства в результате приобретения политической независимости и перехода экономики Узбекистана на рыночные отношения, его преимущества и этапы развития. Отдельно рассмотрены проблемы, появившиеся в последние годы в развитии самой прогрессивной формой предпринимательства - малым и индивидуальным предпринимательством и даны обоснованные предложения по их решению.

Ключевые слова: Предпринимательство, бизнес, критерий, налоги, бюджет, валовый внутренний продукт, рыночная экономика, оборот и другие.

PROBLEMS OF ENTREPRENEURSHIP DEVELOPMENT IN UZBEKISTAN**Abstract**

This article analyzes advantages and stages of development of entrepreneurship, which was previously eliminated as a result of the transition of country's economy to market relations as a result of Uzbekistan's political Independence. Moreover, special attention is paid to the current problems of developing small business and were given individual entrepreneurship and scientific proposals for solving them.

Keywords: Enterprenership, business, criteria, budget, taxes, gross domestic product, market economy, turnover.

Kirish. O'zbekiston 1991 yilda xalqimiz uzoq yillar orziqib kutgan siyosiy mustaqillikka erishdi, bu esa mamlakatimizga mustaqil "iqtisodiy siyosat" yuritish imkonini berdi va shu xuquqdan foydalanib o'z iqtisodiyotini ilgariqi ma'muriy-buyruqbozlik usulidan bozor munosabatlariga o'tkazdi. Natijada mamlakatimiz monoukladli iqtisodiyotdan bozor iqtisodiyotiga xos bo'lgan ko'p ukladli iqtisodiyotga, ya'ni turli xil mulkchilik shakllariga asoslangan xo'jalik yurituvchi subyektlar, shu jumladan tadbirkorlikning turli shakl va maqomga ega bo'lgan subyektlari uchun yuridik shaxs tashkil etib yoki tashkil etmagan holda faoliyat yuritish imkoniyati paydo bo'ldi.

Tadbirkorlik subyektlari o'z faoliyatini muvaffaqiyatli olib borishlari uchun mamlakatimizda qisqa muddatlarda ularni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan tegishli qonunchilik asoslari ishlab chiqilib amaliyotga tatbiq etildi, ammo oxirgi paytda qonunchilik xujjatlarining ayrimlarini amaliyotga tatbiq etish tadbirkorlikning rivojlanishiga olib kelmagan aksincha ta'sir ko'rsatayotir. Masalan, 2019 yilda kuchga kiritilgan "Soliqqa tortishni takomillashtirishning yangi

Kontsepsiyasi"ga muvofiq, soliqlar iqtisodiyotning rivojlantirishni rag'batlantirish o'rniga, unga to'siq bo'lib qolmoqda.

Adabiyotlar sharxi. O'zbekiston Respublikasida hozirgi paytgacha tadbirkorlikni rivojlantirishning turli masalalari yetarli darajada o'rganib chiqilgan, ammo ayrim amaliyotga tatbiq qilingan qonunchilik xujjatlari rivojlanishini rag'batlantirish o'rniga to'siq bo'lish holatlarini ilmiy-tanqidiy o'rganishga bag'shlangan ilmiy asarlar chop etilmagan.

Metodologiya va qo'llanilgan tadqiqot usullari. Yangi Soliq konsepsiyasi amal qilayotgan sharoitda faoliyat yuritishning eng samarali shakli bo'lgan kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlanishish hamda samaradorligini oshirishda muhim rol o'ynovchi soliqqa tortishning maviud muammolarini aniqlash va ularni bartaraf etish maqsadida maqola oldiga quyidagi vazifalar qo'yilgan:

- amaldagi soliq Kontsepsiyasini tanqidiy tahlil qilish orqali uning kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning rivojlanishiga to'siq bo'layotgan jixatlarini aniqlab asoslab berish;

- kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning byudjet daromadlarini shakllantirishdagi rolining pasayib borish tendentsiyalarining muammolarini aniqlab, ularni yechish yo'llarini asoslab berish;

- biznes subyektlariga maqom beruvchi kriteriylarni takomillash-tirish zaruratini asoslab berish.

Ushbu maqolada tadqiqot qi-lishning guruxlash, solishtirish va umumlashtirish statistik usullaridan foydalanilgan.

Tahlil. O'zbekiston sharoitida "tadbirkor" o'zi kim degan savolga javob berar ekanmiz, O'zbekiston-ning "Tadbirkorlik faoliyatining erkinligi garantiyalari to'g'risida"dagi qonunida "Tadbirkorlik subyektlari tomonidan qonunchilikka rioya etib, o'z riski va o'z mulkiy javobgarligi asosida **daromad (foyda) olish maqsadida** amalga oshiriladigan tashabbuskorlik faoliyatidir",- deb ko'rsatilganbni keltirib o'tmoqchimiz.

Ammo, foydali faoliyat bilan shug'ullanuvchi jismoniy shaxs xar doim ham tadbirkor bo'lavermaydi. Masalan, qishloq joylarda yashovchi honadonlarda oilaning onasi xar kuni ertalab tandirda non yopishi va shu yopilgan nondan ikki hil maqsadda foydalanishi mumkin:

- agar oila a'zolari bilan birgalikda ertalab yopilgan issiq non bilan nonushta qilishsa, onangiz tadbirkor xisoblanmaydi;

- agar shu nonning bir qismini yoki hammasini bozorga olb chiqib sotsa, u tadbirkor hisoblanadi, chunki uning maqsadi foyda olishdir.

Endi "tadbirkorlik" va "biznes" tushunchalari orasidgi bog'liqlikni ko'rib chiqadigan bo'lsak, "Biznes" inglizcha so'z bo'lib "faoliyat", "ish" tushunchalarini bildiradi. Bozor iqtisodiyoti rivojlanishining xozrgi bosqichida "biznes" va "tadbirkorlik" so'zlari sinonim so'zlarga aylanib qolgan. Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, biznes - o'z mablag'lari yoki qarzga olingan mablag'lar xisobiga o'z riski va o'z mulkiy javobgarligi asosida foyda olishga va o'z ishini rivojlantirishga qaratilgan tashabbuskorlik bilan amalga oshiriladigan iqtisodiy faoliyatidir, deb aytish mumkin.

Sobiq Sovet Ittifoqida iqtisodiyotni boshqarishning "ma'muriy-buyruqbozlik" usuli xukmron edi. KPSS Markaziy Qo'miasi tomonidan mamlakatni rivojlantirishning Direktivalari ishlab chilardi va kontrol topshiriqlar sifatida ittifoqdosh respublikalarga ijro uchun tarqatilardi. Direktivani bajarish jarayonida bozorda shu maxsulotga talab umuman yo'q bo'lsa ham, uni ishlab chiqarish davom ettirilaberar edi. Natijada 1991 yilda sobiq SSSR bo'yicha hech kimga kerak bolmagan 475 mlrd rubllik (o'sha paytda 1 dollar 60

tiyin edi) maxsulotlar bazalar, omborlar va magazinlar peshtaxtalarida chang bosib yotib qolgan edi.

O'sha davrda mamlakatimizda 2 hil soliq, ya'ni 13 foizlik stavkada to'lanadigan jismoniy shaxslar daromad solig'i va 45 foizlik stavkada to'lanadigan oborot solig'i to'lanar edi va axamiyatli joyi-uning deyarli teng yarmi (22%) Ittifoq byudjetiga yuborilar edi, xozir esa to'laligicha mamlakatimiz ixtiyorida qoladi.

Bozor iqtisodi sharoitiga o'tilgach, iqtisodiyotning barcha mulkchilik shakllarida teng xuquqlilik asosida tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirishga keng imkoniyatlar berildi. Natijada xar bir tadbirkor bozorda talab katta bo'lgan maxsulot turini ishlab chiqarishga xarakat qiladi.

Mustaqillikning birinchi kunlaridan boshlab mamlakatimizni jadal rivojlantirishning samarali yo'nalishlarini aniqlash bo'yicha amalga oshirilgan xarakatlar natijasida yakka tadbirkorlik va kichik biznesni jadal rivojlantirish yo'li tanlab olindi, chunki ular quyidagi afzalliklarga egadir:

- "Talab va taklif" qonuniga rioya qilib, bozorning oxirgi paytda paydo bo'ladigan talablariga tez va aniq moslasha oladi;

- maxalliy va ikkilamchi xomashyodan maksimal foydalanib bozorni turli-tuman "mayda-chuyda" ro'zg'or uchun zaruriy maxsulotlar bilan ta'minlaydilar;

- kichik biznes subyektlarini xarqanday axoli punktlarida joylashtirish mumkin, chunki u ko'p ishchi kuchi talab qilmaydi;

- ularni boshqarish oson;

- tez muddatlarda va kam xarajatlar bilan yangi ish joylari yarataldilar;

- mamlakatimizda sog'lom raqobatni faollashtiridhga yordam beradi.

Kichik biznesning yuqori samaradorligini e'tiborga olib. Mamlakatimizda doimiy ravishda uni rivojlantirish va samaradorligini oshirishga qaratilgan chora - tadbirlarni katta e'tibor bilan amalga oshirib kelmoqda, natijada 2016 yilga kelib, kichik biznes va yakka tadbirkorlikning O'zbekiston Respublikasi yalpi ichki maxsulatidagi ulushi 56,2 foizga yetkazildi. Ammo, afsuski, oxirgi paytlarda gurrakab rivojlantayotgan kichik biznes va yakka tadbirkorlarning rivojlanish sur'atlari turli sabablar salbiy ta'siri natijasida keskin pasayib ketdi. Bu sabablar qatorida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 29.06.2018 yilda qabul qilingan "O'zbekiston Respublikasi soliq siyosatini takomillashtirishning Kontseptsiyasi to'g'risida"gi Farmonini amalga

oshirish jarayonida oldindan kutmagan holda, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish yo'lida yangi kuchli to'siq paydo bo'ldi.

Buni quyidagicha tushuntirish mumkin: Ma'lumki, biznesning yagona maqsadi - o'z faoliyatini uzluksiz rivojlantirib oladigan foydasi miqdorini surunkali oshirib borishdir, ammo xozir amalda bo'lgan Soliq Kontsepsiyasida tadbirkorlikni rivojlantirishga qaratilgan bir qator samarali choralar bilan birga, xalqiluvchi ahamiyatga ega bo'lgan, zudlik bilan tuzatish lozim bo'lgan muxim printsiplial to'siqlar vujudga keltirilgan. Masalan unda:

- yirik hamda kichik biznes subyektlarining soliq yukining miqdorini tenglashtirish talab etiladi va bu hol maxalliy investorlarning kichik biznesga hamda yakka tadbirkorlikka qiziqishlarini susaytiradi;

- yana bir ahamiyati kattaroq to'siq - bu qollaniladigan soliqlarning biznesning maqomiga (yirik, o'rta yoki kichik) qarab emas, balki sotilgan maxsulotning yillik aylanmasi miqdoriga bog'liq qilib belgilanganligidir, ya'ni u ishlab chiqarishni tobora rivojlantirib borishini rag'batlantirishga emas, balki "tormozlash" ga sabab bo'lmoqda.

Ma'lumki, kichik biznes subyektlari o'z ishlab chiqarishlari xajmini doimiy ko'paytirib borishni xoxlaydilar, ammo ishlab

chiqarishning xar qanday ko'payishi soliqqa tortishning bir tizimidan soliq yuki ko'proq bo'lgan va xisob-kitob ishlari murakkabroq bo'lgan keyingi tizimiga o'tishni ko'zda tutadi, ya'ni faoliyat yurituvchi kichik biznes subyektlari aylanma (oboroti) summalari miqdori oshishi natijasida miqyosi (razmeri) va ishlovchilari soni oshmasa ham "kichik biznes subyekti" maqomini yo'qotadi. Natijada tadbirkorlik sub'yektlari soliq yukini oshirmaslik maqsadida o'z aylanmalari summasining xaqiqiy miqdorini noqonuniy yo'llar bilan kam ko'rsatishga xarakat qilishga majbur bo'lmoqdalar:

- aylanmaning bir qismini keyingi xisobot davriga ko'chirishga;

- maxsulot sotishdan tushadigan aylanmaning kassa apparati yoki bank orqali rasmiylashtirmaslik (naqd pulga sotish)ka;

- kichik korxona tasischisi agar xozir qat'iy belgilangan soliq to'lab turgan korxonasi quvvati 1 milliard so'mdan oshib ketsa, uni quvvati 1 milliarddan kam bo'lgan birnecha korxonalarga parchalab tashlash yo'li bilan yashirishga majbur bo'lmoqda. Amalda shunday usul qo'llanilganligini misol orqali isbotlab berishimiz mumkin. Statistik ma'lumotga ko'ra yangi Soliq Kontsepsiyasi kuchga kirgan 2019 yilda O'zbekistonda 93 ming dona, ya'ni oldingi yilga nisbatan 2 baravar

ko'p yangi kichik biznes subyektlari barpo etilgan. Ammo, ma'lumotda keltirilgan yangi korxonalarning ko'pchiligi yangidan qurilgan bo'lmay, balki soliqdan qochish maqsadida bitta tasischi-tadbirkor ixtiyorida qolgan holda, ishlab turgan korxonalarni parchalab tashlash natijasida paydo bo'lgan. Bu fikrni isbotlash uchun quyidagi raqamlarni keltirishimiz mumkin. Yangi Soliq Kontseptsiyasi kuchga kirmagan 2016 yilda kichik va yakka tadbirkorlikning O'zbekiston yalpi ichki maxsulotidagi ulushi 56,9 foizni tashkil etgan bo'lsa, 2019 yilda 54,2 foizgacha pasayib ketgan, ya'ni kichik biznes subyektlari sonining deyarli 2 baravar o'sishi, ularning yalpi ichki maxsulotdagi ulushini tegishli ravishda o'sishiga olib kelmadi, balki o'sish o'rniga 2,7 foizga pasayishiga olib keldi. Shu bilan birga, 2016 yilda kichik va yakka tadbirkorlik subyektlarida iqtisodotda barcha ishlovchilarning 77 foizini tashkil etardi, ishlab chiqarilgan barcha sanoat maxsulotining uchdan bir qismi va qishloq xo'jalik maxsulotimimg 98 foizini ishlab chiqargan edi. 2019 yilda soxada ishlovchilar soni 2016 yilga nisbatan deyarli o'zgarmay qolgan, ammo yalpi ichki maxsulotidagi ulushi 2,7 foizga hasaygan. Bu ko'rsatkich yuqorida keltirilgan fikrimizning to'g'riligini isbotlab turibdi.

Xulosa. Agar faoliyat yuritishning eng samarali shakli bo'lgan kichik va yakka tadbirkorlik subyektlarini rivojlantirish orqali mamlakatimiz iqtisodiyotini yuksaltirishni xoxlar ekanmiz, quyidagi tadbirlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq bo'lar edi:

- maxalliy investorlarning o'z mablag'larini kichik va yakka tadbirkorlik subyektlarini tashkil etish va kengaytirish uchun investitsiyalarga sarflashlariga qiziqtirish maqsadida shu subyektlarning soliq yukini tenglashtirishga emas, balki kamaytirishga sharoit yaratilishi;

- xo'jalik yurituvchi subyektlarga "kichik biznes subyekti" maqomini

beruvchi kriteriy sifatida faqat bitta - "ishlovchilar soni" ko'rsatkichining o'zini qoldirib, ikkinchi ko'rsatkichni, ya'ni ishlab chiqarilgan "aylanma miqdori" ko'rsatkichini olib tashlash lozim, shunda kichik va yakka tadbirkorlik subyektlari doimiy ravishda oladigan foydalari miqdorini oshirib borish maqsadida o'z faoliyatlari miq'yosiini surunkali kengaytirib borishga, ya'ni xarqanday aylanmadan cheklovlarsiz rivojlanishga intiladi.

Yuqoridagi takliflarni amalga oshirish iqtisodiyotimiz yuksalishini tezlashtirishga va axolimiz farovonligini oshirishga muxim asos bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi - Toshkent: G'afur G'ulom nashriyot uyi 2020.- 640 b.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 29.06.2018 yilda qabul qilingan "O'zbekiston Respublikasi soliq siyosatini takomillashtirishning Kontsepsiyasi to'g'risida"gi Farmoni;
3. Soliqlar va soliqqa tortish. O'quv qo'llanma / U.To'lakov, O.Maxmudov. 2021 yil, – 365 bet.
4. Налоговое право. Учебник (отв. ред. Е.Ю. Грачева, О.В. Болтинова) (3-е изд., перераб. и доп.). - "Проспект", 2020 г.
5. Современные проблемы теории земельного права России: монография (коллектив авторов; под общ. ред. д-ра юрид. наук, проф. А.П. Анисимова и д-ра юрид. наук, проф. А.Я. Рыженкова). - "Юстицинформ", 2024 г

Axborot manbalari

6. www.gov.uz – O'zbekiston Respublikasi hukumat portali.
7. www.mf.uz – O'zbekiston Moliya vazirligi rasmiy sayti.
8. www.soliq.uz– O'zbekiston Davlat Soliq qo'mitasi rasmiy sayti
9. www.stat.uz – O'zbekiston Respublikasi Davlat Statistika agentligining rasmiy sayti.